

І.І. Манухін — імунолог, радіобіолог, ендокринолог

Талановитий лікар Іван Іванович Манухін запровадив у клінічну практику нові методи лікування туберкульозу — імунологічний та радіобіологічний. Роботи цього непересічного вченого в галузі імунології, бактеріології та радіобіології здобули визнання в багатьох європейських країнах.

Найздібніший учень С.С. Боткіна

І.І. Манухін народився 19 січня 1882 р. у м. Кашині Тверської губернії. Після завершення навчання в Миколаївській гімназії, що в Царському селі, юний Іван Манухін вирішує продовжити освіту в Імператорській військово-медичній академії в м. Санкт-Петербурзі. Ще в стінах академії майбутній лікар починає займатися фундаментальними дослідженнями в галузі імунології, що в ті роки приваблювала багатьох медиків новизною та високою ефективністю в діагностиці та лікуванні деяких інфекційних хвороб.

Захоплення студента І.І. Манухіна імунологією багато в чому було пов'язане з особистістю його геніального вчителя — професора С.С. Боткіна; серед учнів останнього герой цього нарису, мабуть, був найяскравішою особистістю. Спеціалізуючись на кафедрі терапії, Іван Манухін збирав матеріал з морфології, біохімії, фізіології білих клітин крові за різного типу інфекцій. Модифікувавши низку необхідних методик, він детально, як експериментально, так і клінічно, вивчив явище лейкоцитолізу і переконливо обґрунтував високе прогностичне та діагностичне значення цього явища для клініки фібринозного запалення легенів. Організм вищих тварин і людини без лейкоцитолізу, завдяки якому в кров надходить величезна кількість специфічних антитіл-лейкоцитолізинів, не здатен упоратися з високовірulentними мікроорганізмами, а також їх токсинами. Підсумки своїх наукових досліджень І.І. Манухін виклав у докторській дисертації (809 сторінок!) з лаконічною назвою: «Про лейкоцитоліз», рецензентом якої виступив академік І.П. Павлов.

Праці С.С. Боткіна та І.І. Манухіна послужили для імунології базою, на якій згодом відбувся синтез уявлень про гуморальний та клітинний механізми імунного захисту. Однак ні С.С. Боткін, ні І.І. Манухін не усвідомлювали значення своїх досліджень, інакше вони не стали б в затятими опонентами клітинної (фагоцитарної) теорії І.І. Мечникова і не опинилися б поза науковим співтовариством російських імунологів, патологів, бактеріологів, які майже одностайно долучилися до табору прихильників І.І. Мечникова.

Пліч-о-пліч з І.І. Мечниковим

Після смерті С.С. Боткіна І.І. Манухін втратив не тільки однодумця, старшого друга, вчителя, а й наукову свободу, необхідну для успішного дослідницького пошуку. Молодий учений залишає кафедру і незабаром разом з дружиною вирушає до м. Парижа. На початку ХХ ст. відрядження науковців до країн Західної Європи зазвичай мали на меті формування навичок дослідницької та викладацької діяльності або фахову підготовку, необхідну для отримання професорського звання.

Для молодого лікаря, який приїхав на стажування до Франції, тим більше дослідника, захопленого проблемами імунології, знайомство з країною неодмінно починалося з відвідування знаменитого

Інституту Пастера і лабораторії І.І. Мечникова, який у ті роки був заступником директора інституту. Не став винятком і І.І. Манухін, але витримати першу зустріч з видатним ученим у «дипломатичних» тонах йому не вдалося. Причиною цього стала підвищена емоційність і власна наукова переконаність учня С.С. Боткіна. Практично «з порога» Іван Іванович заявив І.І. Мечникову про незгоду з фагоцитарною теорією імунітету. Уславлений дослідник запропонував молодому колезі повторити експерименти з лейкоцитолізу. І лише після того, як у дослідах тричі було доведено наявність фермента, що руйнує лейкоцити, І.І. Мечников переконався в коректності результатів наукових досліджень опонента.

Цікаво, що нобелівського лауреата не тільки не бентежило, що з його лабораторії виходили роботи наукового супротивника; навпаки, власноруч підписуючи протоколи дослідів І.І. Манухіна, Ілля Ілліч тут же передавав їх для публікації до французьких медичних журналів. Протягом 1911-1913 рр. молодий дослідник стажувався у І.І. Мечникова, а також у професора Анрі Вокеза в Паризькому університеті. Саме тоді у І.І. Манухіна вперше виникла ідея можливості експериментального посилення імунної функції селезінки слабкими дозами рентгенівських променів. Спочатку він перевіряв ефект рентгенівського опромінення (з контролем імунологічних реакцій у крові) на собі й одному з колег-співвітчизників. І тільки тоді виклав свої міркування І.І. Мечникову. Останній настільки зацікавився цією новацією, що домігся придбання Інститутом Пастера дорогого рентгенівського апарату з тим, щоб експерименти проводилися в його лабораторії. І.І. Мечников запропонував проводити досліди на тваринах, заражених туберкульозом. Дослідження підтвердили гіпотезу молодого вченого: контрольні тварини загинули внаслідок ураження всіх органів туберкульозом, натомість у піддослідних з опроміненої групи негативні наслідки були незначними. Можливо, саме це наукове відкриття І.І. Манухіна подарувало Максиму Горькому 25 років життя, адже, дізнавшись про хворобу письменника, І.І. Мечников порадив Івану Івановичу спробувати лікувати письменника слабкими дозами Х-променів і таким чином благословив ученого на відповідальний крок — перенесення експериментального методу в клініку. Разом з дружиною, літературним критиком Тетяною Іванівною, І.І. Манухін відбуває до Італії, де опікується здоров'ям письменника. Швидкість та ефективність радіобіологічного методу здивували багатьох, у тому числі й самого лікаря: вже через три тижні після початку опромінення у М. Горького зникла низка тривожних ознак хвороби, знизилася температура. Теплі взаємини родин Манухіних і Горьких-Пешкових згодом переросли у велику дружбу.

Начебто передчуваючи майбутню світову імперіалістичну війну, у грудні 1913 р. І.І. Манухін вирішив повернутися на батьківщину. Прощаючись зі своїм науковим опонентом, І.І. Мечников пообіцяв неодмінно «примирити» лейкоцитоліз із фагоцитозом у рамках єдиного наукового вчення. На жаль, раптова смерть вдатного вченого стала цьому на заваді...

У вирі змін

Повернувшись до м. Петербурга, з політичних міркувань перейменованого на початку війни на м. Петроград, І.І. Манухін продовжує наукову діяльність. На запрошення Д.К. Заболотного він працює в епідеміологічному відділі Інституту експериментальної медицини, де вивчає збудників «іспанки» та інших особливо небезпечних інфекцій, а також має приватну лікарську практику.

З великим оптимізмом прогресивне суспільство зустріло лютневу революцію 1917 р. Письменник І. Бунін, поет Г. Надсон, композитор І. Бородин, академіки В.І. Вернадський, І.П. Павлов, О.М. Крилов, В.І. Палладін, професори О.С. Догель, Д.К. Заболотний, С.І. Метальников, В.Л. Омелянський, М.О. Морозов навесні цього ж року з ентузіазмом підтримали ініціативу Максима Горького щодо організації Вільної асоціації для розвитку і поширення позитивних знань. Сприяння розвитку науки, популяризацію наукових знань, допомогу практичному запровадженню відкриттів і винаходів, створення мережі науково-дослідних інститутів ці люди вважали найпершим обов'язком. Саме цій темі була присвячена доповідь секретаря оргкомітету, доктора І.І. Манухіна на установчій конференції асоціації 9 квітня 1917 р. в Михайлівському палаці. Нова влада запропонувала Івану Івановичу долучитися до праці в Надзвичайній слідчій комісії, створеній Тимчасовим урядом на території Трубецького бастиону Петропавлівської фортеці для вирішення долі колишніх членів царського уряду.

«Тюремно-лікарська» діяльність І.І. Манухіна продовжувалася і після більшовицького перевороту, тільки тепер багато з тих, хто ув'язнював у Петропавлівську фортецю, самі опинилися в ній. За казематними мурами перебували також «саботажники» з різних відомств, які з тих чи інших причин «заважали» новій владі. На посади більшості продовжувати працювати на посаді лікаря Трубецького бастиону І.І. Манухін не пристав. Умовити його відвідувати ув'язнених з метою надання їм медичної допомоги вдалося лише через Політичний Червоний Хрест, який ще за царату напівлегально опікувався цими питаннями.

В еміграції

Подібно багатьом іншим представникам російської інтелігенції події жовтня 1917 року та громадянської війни розділили шлях І.І. Манухіна на життя в Росії та перебування в еміграції. Рішення покинути батьківщину прийшло не відразу, бо менше всього вченого цікавила політика. Проте, захоплений потужним виром соціальних потрясінь, він мимоволі став учасником багатьох драматичних подій. Як справжній патріот, І.І. Манухін шукав дорогу «по совісті» разом зі своїм народом, спираючись на такі моральні якості, як справедливість, безкорисливість і принципиовість.

Навесні 1920 року вчений вирішив виїхати в тривалі відрядження до Франції. Допоміг родині Манухіних з виїзними візами М. Горький. Після декількох звернень пролетарського письменника до голови Раднаркому І.І. Манухін у складі групи вчених, які відряджалися до Європи для ознайомлення з науковими досягненнями, покинув радянську Росію.

Подружжя оселилося в м. Парижі. Іван Іванович активно працював у Комітеті допомоги російським письменникам і вченим у Франції, Товаристві російських лікарів ім. І.І. Мечникова — організаціях, що відігравали помітну роль у житті емігрантів першої хвилі. Продовжуючи лікарську практику за спеціальністю «внутрішні хвороби і туберкульоз», І.І. Манухін постійно публікує у французьких наукових виданнях дискусійні статті, присвячені актуальним проблемам імунології, радіобіології, ендокринології. Його подвижницьке життя обірвалося на 48-му році. Останній земний притулок Іван Іванович Манухін знайшов на відомому паризькому цвинтарі Сент-Женев'єв-де-Буа.

Підготував **Лук'ян Маринжа**

37